

UVOD

Zamašan, i po mnogo čemu specifičan posao na pripremanju ove knjige, započeo je pismenom inicijativom grupe istoričara o potrebi utvrđivanja svih žrtava Drugog svetskog rata na teritoriji opštine Subotica. Pomenuti istoričari su se 20. marta 1994. godine obratili Skupštini opštine Subotice sa sledećom predstavkom: *“Pobuđeni skorom pedesetogodišnjicom završetka Drugog svetskog rata, po broju žrtava najsurovijeg u istoriji čovečanstva i činjenicom da u subotičkoj opštini nisu utvrđena ubistva i žrtve što je nedopustiva nebriga, dolepotpisani istoričari podstiču Skupštinu opštine Subotica da donese odluku u sledećem smislu:*

1. Da imenuje Viktimološku komisiju¹ za istraživanje žrtava Drugog svetskog rata u subotičkoj opštini;

2. Da zajedno sa Komisijom učestvuje u pronalaženju donatora za obezbeđenje sredstava za neophodne troškove...”

Na sednici Skupštine opštine Subotica, održane 30.6.1994. godine doneta je odluka se formira Viktimološka komisija za istraživanje i utvrđivanje žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine (I – 00-633-0009/94). Posle određenih usaglašavanja, Skupština opštine je 15. novembra 1994. godine imenovala sledeće članove Komisije: predsednik dr Antal Hegediš (Hegedűs), istoričar, i kao članovi istoričari Milan Dubajić i Mirko Grlica i književnik Lazar Merković. Na osnovu priloženog plana Skupština opštine Subotica se prihvatila finansiranja projekta.

Članovi Komisije tokom narednih godina obavili istraživanja u sledećim institucijama: Arhivu Jugoslavije u Beogradu, Ratnom arhivu u Budimpešti (Hadtörténeti Levéltár Budapest), Arhivu Vojvodine u Novom Sadu, Istorijskom arhivu u Subotici, Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu, Muzeju Vojvodine u Novom Sadu, kao i matičarskim uredima u Subotici, Žedniku, Čantaviru, Bajmoku i Tavankutu. Pregledani su spiskovi poginulih na spomenicima i spomen pločama na teritoriji opštine Subotica, kao i dostupna literatura.

Nakon okončanog istraživanja u ovoj knjizi je utvrđen broj od 7.032 osobe sa teritorije opštine Subotica poginule ili nestale u Drugom svetskom ratu. Među njima se nalaze i imena nekoliko stotina osoba koje su zavedene kao nestale, a za koje nismo mogli utvrditi način na koji je okončan njihov život.

¹ Viktimologija je nauka o žrtvama. Ime je dobila po staroj latinskoj reči *victima*, ac, f. sa značenjem žrtva, ali ne u religioznom, metafizičkom smislu, nego u smislu nekoga ko strada. Viktimologija istražuje, stručno obrađuje i publikuje podatke o žrtvama ratova i drugih katastrofa. Posebno je bila razvijena u jevrejskoj istoriografiji, povodom holokausta, tj. spaljivanja Jevreja u krematorijumima. Pošto se metodologija ove grane iskristalisala, ona se proširila i na druge zemlje i narode.

Metodološki pristup. U istraživačkom postupku pridržavali smo se osnovnog zahteva da se popišu sve osobe koje su 6. 4. 1941. godine živjele na teritoriji Opštine, a čiji životi su prekinuti zbog posledica rata.

Nakon što je okončano prikupljanje podataka, članovi Komisije su precizirali način prezentacije rezultata istraživanja i definisali rešavanje nekih problema koji su se javili tokom rada. Navodimo ih ovom prilikom, kako bi se čitaoci knjige mogli lakše snalaziti u ovakvoj formi publikovanja istorijskih izvora.

1. Utvrđeno je da je ispravan i naučan pristup ovom problemu ako se svaka žrtva identifikuje imenom i prezimenom i sa što većim brojem podataka o osobi i načinu stradanja;

2. Odlučeno je da žrtve budu grupisane po abecednom redu;

3. Određen je redosled prezentacije određenih podataka za svaku osobu: prezime i ime žrtve (eventualno i devojačko prezime i ime supruga – za žrtve koje su bile udate), imena i prezime roditelja, datum i mesto rođenja žrtve, nacionalnost², zanimanje, za lica rođena van teritorije opštine navodi se mesto boravka na teritoriji opštine 1941. godine, adresa, mesto i datum pogibije³, u zagradi je naveden razlog smrti, kao i rešenje suda kojim je osoba proglašena mrtvom, kosim slovima navedeni su izvori gde se nalaze podaci o dotičnoj žrtvi.

4. Ukoliko su o pojedinoj žrtvi pronađeni podaci u više izvora, posle kritike izvora vršeno je uopštavanje, a u slučajevima kada se nije mogla utvrditi istinitost podataka određenih izvora navedeni su podaci iz svih dostupnih izvora;

5. Članovi Komisije su jedino intervenisali na podacima iz izvora koji se odnose na lična imena žrtava. Ona slovenska lična imena koju su u zvanična dokumenta uvođena u periodu od aprila 1941. do 10. oktobra 1944. godine masovno su mađarizovana, dok su imena žrtava koje su u dokumenta upisivani posle 10. oktobra 1944. godine, a koji su bili mađarske, bunjevačke ili hrvatske i jevrejske ili neke druge nacionalnosti masovno srbizovana. Da bi se izbegla konfuzija i neprimerene konstrukcije imena i prezimena, u onim slučajevima kada je bila evidentna nacionalnost žrtve, izvršena je promena ličnog imena. Tako žrtvi srpske nacionalnosti nije ostavljeno ime Janoš, nego je izmenjeno u Jovan, dok je žrtvi mađarske ili bunjevačko/hrvatske nacionalnosti ime Stevan izmenjeno u Ištvan ili Stipan.

Nije nam poznato ni jedno delo u zemlji ili na prostorima prethodne Jugoslavije, koje na ovako dokumentovan način govori o ovoj tematici. Bili smo u mogućnosti da izvedemo odgovarajući akribijski postupak, jer smo raspolagali izvornom građom i literaturom. Pregledali smo sve arhivske fondove za koje smo znali da sadrže podatke o žrtvama, kao i literaturu, osim one objavljene u inostranstvu, pre svega kataloge logora i zatvora na području Nemačke i od nje porobljenih zemalja.

Članovi Komisije znaju da publikovani materijal u ovoj knjizi ne predstavlja konačan spisak žrtava Drugog svetskog rata u subotičkoj opštini, ali su izneti svi trenutno dostupni podaci iz izvora koji su im bili poznati. Isto tako ističu da je bio poslednji čas da se ovaj posao uradi, kako bi se prevazišle manipulacije ovim periodom istorije grada i kako bi se predupredile eventualne buduće zloupotrebe. Da bi se otklonila eventualna ideologizacija izostavljena je svaka kvalifikacija ubistava i zločina, što ne znači da su oni pred sudom

² Nacionalnost je navedena kod većine žrtava, i to u obliku koji stoji u izvoru. Nije se ulazilo u rasprave o nacionalnosti Bunjevaca ili Hrvata, već je ostavljen oblik koji stoji u istorijskom izvoru. Jedine intervencije vršene su dopisivanjem odrednica o nacionalnosti žrtvama jevrejske i nemačke nacionalnosti, koji su često imale ista prezimena.

³ Kod jednog broja žrtava izvori su umesto preciznog datuma smrti navodili terminus ante quem je dotična osoba preminula. Za većinu Jevreja stradalih u logorima kao adatum smrti je zabeležen 29.6.1944. godine, a za mnoge žrtve čija smrt je zabeležena u matičnim knjigama 9.5.1946. godine, tj. godinu dana po zvaničnom okončanju Drugog svetskog rata. U takvim slučajevima ostavili smo i u našem tekstu navedene datume u izvorima.

istorije jednaki. Sve žrtve su posmatrane pre svega kao stanovnici grada, koji je i glavni gubitnik u ovom tragičnom periodu svoje istorije. Iz tog razloga jedina misao vodilja bila nam je spoznaja što većeg broja podataka, istine zasnovane na njoj i ništa više.

Koristeći iskustava gradova koji su ovaj posao okončali, pre svega onih u Mađarskoj, u kojima se sugerše da broj neidentifikovanih poginulih osoba u Drugom svetskom ratu iznosi oko 10%, članovi Komisije su spremni da posle određenog vremena, a na osnovu argumentovanih primedbi ili dopuna čitalaca knjige sačine dopune, ispravke ili u slučaju većeg broja novih podataka i novo izdanje ove knjige.

Vredno je istaći podjednaku želju Viktimološke komisije i izvršnih organa Opštine Subotica da se dugogodišnji rad dovede do kraja.

Na kraju, navodimo izdvojeno mišljenje člana Komisije Milana Dubajića, koji smatra da je pre štampanja knjige trebalo izvršiti prebrojavanje i grupisanje žrtava na poginule i nestale, po polu, nacionalnosti, kao i strukturu žrtava, i tako dobijene rezultate uneti u predgovor. Ostali članovi Komisije bili su suprotnog mišljenja.

U Subotici, avgust 2000. godine.

BEVEZETŐ

E könyv előkészítése jelentős és sok szempontból sajátos munkát igényelt, amely azután kezdődött, hogy a történészek egy csoportja beadványában kezdeményezte Szabadka község területén a második világháború minden áldozatának számbavételét. Ezek a történészek 1994. március 20-án Szabadka község képviselő-testületéhez a következő kérelemmel fordultak: *„Attól vezérelve, hogy csaknem ötven éve fejeződött be a második világháború, amely áldozatainak számát tekintve a legkegyetlenebb volt az emberiség történelme során, valamint abból a tényből kiindulva, hogy a szabadkai községben nem vették számba a gyilkosságokat és az áldozatokat, a mi megengedhetetlen nemtörődömség, alulírott történészek arra ösztönzik Szabadka község képviselő-testületét, hogy hozzon határozatot a következő értelemben:*

1. Nevezzen ki Viktimológiai Bizottságot¹ a II. világháború Szabadka községi áldozatainak kutatására.

2. A bizottsággal együtt vegyen részt adományozók felkutatásában az elkerülhetetlen költségek fedezésére szolgáló eszközök előteremtése érdekében...”

Szabadka község képviselő-testülete az 1994. június 30-án tartott ülésén határozatot hozott a Viktimológiai Bizottság megalakításáról a szabadkai község második világháborús áldozatainak kutatására és megállapítására (1-00-633-0009/94). Bizonyos egyeztetéseket követően a községi képviselő-testület 1994. november 15-én kinevezte a bizottság tagjait: dr. Hegedűs Antal történészt elnöknek, Milan Dubajić és Mirko Grlica történészeket, valamint Lazar Merković irodalmárt tagoknak. A benyújtott terv alapján Szabadka község képviselő-testülete vállalta a projektum pénzelését.

A bizottság tagjai a következő intézményekben végeztek kutatásokat: Jugoszlávia Levéltárában Belgrádban, a budapesti Hadtörténeti Levéltárban, a belgrádi Zsidó Történelmi Múzeumban, a Vajdasági Múzeumban, Újvidéken, valamint a szabadkai, nagyfényi, csantavéri, bajmoki és tavankúti anyakönyvi hivatalokban. Áttekintették az elesettek névsorát Szabadka község területén felállított emlékműveken és emléktáblákon valamint a hozzáférhető irodalmat.

A kutatások befejeztével e könyvbe 7032 személy adatai kerültek be Szabadka község területéről, azok akik meghaltak vagy eltűntek a II. világháborúban. Közöttük található

¹ Viktimológia - az áldozatokkal foglalkozó tudomány. Elnevezését a régi latin *victima*, *ae*, *f.* szóról kapta, amely áldozatot jelent, de nem vallási, metafizikai, hanem olyan értelemben, hogy valaki valaminek az áldozataul esik. A viktimológia a háborúk és más katasztrófák áldozatairól szóló adatokat kutatja, dolgozza fel szakmailag és teszi közzé. Különösen a zsidó történelemben, a holocaust, történetesen a zsidók krematóriumban való elégetése kapcsán vált kifejezetten tudományággá, s miután kikristályosodott módszertana, átterjedt más országokra és népekre is.

több száz személy is, akiket eltüntként kezelünk, mivel esetükben nem tudtuk megállapítani, hogy miként fejezték be életüket.

Módszertani hozzáállás. A kutatás során tiszteletben tartottuk azt a követelményt, hogy írjuk össze mindazon személyeket, akik 1941. április 6-án a község területén éltek és a háború következtében életüket veszítették.

Az adatgyűjtés befejeztével a bizottság tagjai pontosították a kutatási eredmények közzétételének módját és meghatározták a munka során tapasztalt bizonyos kérdések megoldásának módját. E helyen felsoroljuk őket, hogy a könyv olvasói könnyebben eligazodhassunk a történelmi források közzétételének ebben a formájában.

1. A kérdéshez való egyedüli helyes és tudományos hozzáállás, ha minden áldozatot családi és utónévvel azonosítunk, minél több adattal az adott személyről és elhalálzásának módjáról.

2. Úgy döntöttünk, hogy az áldozatokat betűrendben tüntetjük fel.

3. Meghatároztuk a személyi adatok feltüntetésének sorrendjét: az áldozat családi és utóneve (a férjezett áldozatoknál esetleg a leánykori nevét és férje nevét), a szülők családi és utónevét, az áldozat születési idejét és helyét, nemzetiségét², foglalkozását, a község területén kívül születettek esetében 1941. évi tartózkodási helyüket a község területén, a lakcímet, az elhalálzás helyét és időpontját³, zárójelben a halál okát, valamint a bíróság azon végzését, amellyel a személyt halottnak nyilvánították, dőlt betűvel pedig a forrást, amely az áldozat adatait tartalmazza.

4. Ha egy áldozatra vonatkozó adatok több forrásban is megtalálhatók, általánosításra került a sor, azokban az esetekben pedig, amikor meghatározott források adatainak helytállóságát nem sikerült megállapítani, minden hozzáférhető forrás adatait feltüntették.

5. A bizottság tagjai csak azoknál a forrásadatoknál avatkoztak be, amelyek az áldozatok személynevére vonatkoztak. Azokat a szláv személyneveket, amelyeket 1941. áprilisától 1944. október 10-ig vezettek be a hivatalos dokumentumokba, tömegesen magyarosították, míg azoknak az áldozatoknak a személynevét, akiket 1944. október 10-e után jegyeztek be az okiratokba és magyar, bunyevác vagy horvát, illetve zsidó vagy más nemzetiségűek voltak, tömegesen szerbesítették. Hogy elkerüljük a család- és utónevek körüli bonyodalmakat és nem méltó konstruálásukat, azokban az esetekben, amelyekben nyilvánvaló volt, hogy az áldozat esetében nem maradt a János név, hanem Jovanra módosult, míg a magyar vagy bunyevác/horvát nemzetiségűek esetében a Stevan Istvánra illetve Stipanra módosult.

Sem a jelenlegi, sem a korábbi Jugoszlávia területén, ismereteink szerint, nincs még egy ilyen mű, amely ennyire dokumentáltan szólna erről a témakörrel. Módunkban állt aprólékosan pontos munkát végezni, hiszen a rendelkezésünkre álltak az eredeti forrásanyagok és a szakirodalom. Átvizsgáltunk minden olyan levéltári állagot, amelyek ismereteink szerint, tartalmaztak az áldozatokra vonatkozó adatokat, valamint irodalmat, kivéve a külföldieket, mindenekelőtt a Németország területén, illetve az általa elfoglalt országokban működött táborok és börtönök nyilvántartásait.

² A nemzetiséget feltüntettük az áldozatok többségénél, méghozzá a forrásban szereplő formában. Nem bocsátkoztunk bele a bunyevácok és a horvátok nemzeti hovatartozásával kapcsolatos vitába, hanem azt a formát hagytuk meg, ahogyan a történelmi forrásban szerepel. Beavatkozásokra bizonyos meghatározások beírásával a zsidó és a német nemzetiségű áldozatoknál került sor, akiknek gyakran azonos volt a családnévük.

³ Az áldozatok bizonyos számánál a források a halál pontos időpontja helyett a terminus ante quem meghatározást tartalmazzák. A táborokban életüket vesztett zsidók többségénél 1946. május 9-e szerepel, vagyis a második világháború hivatalos befejezése után egy évvel későbbi bejegyzés. Ez esetekben a mi szövegünkben is meghagytuk a forrásokban feltüntetett időpontokat.

A bizottság tagjainak meggyőződése, hogy az ebben a könyvben közzétett anyag nem jelenti a szabadkai község második világháborús áldozatainak teljes jegyzékét, de közlik a számukra ismert források minden jelenleg hozzáférhető adatait. Kiemelik, hogy az utolsó pillanatban végezték el ezt a munkát, hogy elkerüljék a város története ezen időszakával kapcsolatos manipulációkat és megelőzzék az esetleges későbbi visszaéléseket, kizárják az esetleges ideológiai nézeteltéréseket. Kihagytak minden, a gyilkosságokra és bűntényekre vonatkozó minősítést, ami nem jelenti azt, hogy azokat egyenlően bírálja el a történelem ítélőszéke. Minden áldozatra úgy tekintettünk, mint a város lakosára. Épp ezért az vezérelt bennünket, hogy minél több adatot tárjunk fel és ezekre épült igazságot tárjuk fel.

Más városokban - elsősorban Magyarországon - már befejezték ezt a munkát. A tapasztalatok azt sugallják, hogy a második világháború azonosítatlan áldozatainak aránya mintegy 10 százalék. A bizottság tagjai készek arra, hogy bizonyos idő után a könyv olvasóinak megalapozott megjegyzései vagy kiegészítései alapján, elkészítsék a kiegészítéseket, módosításokat, vagy újabb adatok alapján a könyvet ismét megjelentessék. A Viktimológiai Bizottság és Szabadka község végrehajtó szerveinek egyöntetű szándéka, hogy a több évi munkát be kell fejezni.

Végezetül feltüntetjük a bizottság tagjának, Milan Dubajićnak a különvéleményét, aki szerint a könyv kinyomtatása előtt össze kellett volna számolni és csoportosítani az elesetteket és az eltűnteket a nemek szerinti megoszlás, a nemzetiségi hovatartozás és az áldozatok „szerkezete” szerint is az Előszóban. A bizottság többi tagjának ellentétes volt a véleménye.

Szabadkán, 2000. augusztusában

